

Tóth Margit OCist (1920–2009)

Tóth Margitot mint a kopt egyházi ének tudós lejegyzőjét méltatom. Nem kellett nagyon egyeztetnünk az előttem szóló búcsúztatóval. Ő Tóth Margit *első* tudós életéről beszélt. Kevés tudósnak adatik meg, hogy két, teljesen megélt életet élhessen. Nyugdíjba vonulása után Margitka még egy majdnem teljes életet kapott és vállalt — új témával, új környezetben. Aki azt gondolná, hogy ez könnyű keleti kaland volt, az mélységesen téved.

Szeretném érzékeltetni, mi is a jelentősége ennek a koptológiai életműnek. A kopt zenét, az őshonos egyiptomi orthodox keresztények liturgikus énekét még ma is (pedig már nem kellene így lennie) tisztelettel vegyes értetlenséggel szokás emlegetni. A kopt liturgia sokaknak valami fenséges jelenség, de inkább félelmes, mint szeretnivaló a maga monumentalitásában, nyugati lábaknak, térdeknek, álomszuszék lelkeknek elborzasztó hosszúságában. A dallamhangszerek nélkül, egyenletesen pulzáló énekhang, a folytonos, csak nagyon érzékeny füleknek sejthető díszítések bozótja a primitív európai zenéhez szokott embernek áthatolhatatlan valami. A világos frázisokhoz, dallammenetekhez, jól temperált hangokhoz szokott európai fül képtelen kikeveredni belőle. Inkább a felületen gyönyörködik, mondjuk, tíz percig, aztán hamar abbahagyja. S ott van a furcsa, elmosódott, néha nem is helyesen ejtett kopt liturgikus nyelv, arabos ejtéssel, és a ritka szótagok között a percekig tartó ej-ej, oj-oj vokalizációval. Idegen zenei világ. A Túlnan zenéje. Keresik az okát. A fáraók zenéje lenne? Ugyan, hagyjuk meg ezt a képzeltést a megalázott kopt szegényemberek vigaszának! A sivatag extatikus aszkézisének zenei megfelelője? Talán közelebb járunk az igazsághoz. A Mediterráneum archaikus rituális zenei gesztusainak sajátos, különutas fejlődése? Lehet, hogy ez az igazság. És az is, hogy ez a zenei nyelv isteni ellentételezés a muszlimok által a koptul szólás miatti büntetésként kitépett, levágott nyelvekért. Mindennapjaikban nem szólhattak egymáshoz ezen a nyelven, megmaradt hát az Istennel való beszélgetés titkos nyelvének.

Néhányan próbálták megfejteni a kopt zenét; lelkes amatőr gyűjtője, Ragheb Moftah, a legjobb kántorokat „szállítva” leírta a legfontosabb tételeket, de a segítségére levő angol zenész 20-as évekbeli lejegyzése még csontváznak is kevés. Évtizedek múltán, százéves életének delén Ragheb úr stúdióban is fölénekeltette a kopt ének javát, s ennek az anyagnak a lejegyzésére kért segítséget Kodálytól az UNESCO révén. (Jegyezzék meg ezt a mozzanatot azok is, akik szolmizációs jelekké fokozzák le Kodályt, meg azok is, akik az emléket is kiirtanák az újkortól magyar kultúra legnagyobb szellemének!) Mint annyi más sem, Kodály nélkül általánosságokon túl azt sem tudnánk, mi a kopt

zene. Zene- és liturgiatudományi összefüggéseit Borsai Ilona tárta föl, láthatóvá és így hallhatóvá pedig Tóth Margit tette. Igen, egy mondatban mondom ezt a két nevet, hiszen most már az Istennél is együtt vannak. Sok szomorúság után, de megbékélve.

Elmondta Margitka: hiába volt az abszolút hallás, hiába a Lajtha-iskola rendkívüli dallamlejegyző pontossága, a magyar népzeneben megszerzett gyakorlat. Itthon megalázó heteken át csak hallgatta, hallgatta, főzés közben és mindenütt a lakásban, az először lejegyzésre kapott felvételeket. Hiába az akkor nagy technikai bravúrnak számító lassítás — az egész értelmezésében nem, csak egyes részletek megfejtésében segített. De tudjuk, az abszolút, mérhető hosszak és magasságok nem értelmezik önmagukat. Ami itt szabályos negyedhanglépés, az amott csak kissé alul- vagy felülintonált hang, ami itt hatvanegyed, az amott harmincketted-triola része. A Vazul-liturgia lejegyzésének, Margitka főművének tisztázatában szerény becslés szerint is 150 000 hang van, és hány százezer finomítás révén jött létre ez a rendkívüli mű?

Ahhoz, hogy ne csak egy-egy tétel lejegyzésére, hanem a kopt mise úgy három órája 600 oldalnyi zenéjének rögzítésére képes legyen, nem volt elég a zenei adottság és a sajátos képességek —, nyugdíjasnak kellett lennie, értsd: újra a kezdet kezdetén álló fiatalnak, és pedig külhonban. Idegen nyelvi közegben. Néhány értelmes magyart leszámítva érdektelen európaiak és gyanakvó egyiptomiak közt; titkos római katolikus apácaként és egy szocialista, majd egy nyugatbarát ország képviselőjeként; s nőként egy mindenestül férfielvű társadalomban. A kopt is az, nem csak a muszlim. Idegen ételek és idegen alapanyagok közt. S nem villában, no, nem! Nem szobalány és szakács segítségével. Hanem ösztöndíjasoknak fenntartott vendéglakásban, majd hepehupás bérleményben. A maga főztjén. Talán csak a macskák ugyanazok a Duna és a Nílus mellett.

S titkot mondok el: azt se gondoljuk, hogy ha anyagilag nem is becsülték meg igazán, hát biztosan nagy bizalom és figyelem övezte. Nem ismeri a keleti viszonyokat, aki így gondolja. A kopt zene lejegyzése sokszor egyedül az ő ügye volt, alázatból, kitartásból, néha talán parányi rátartiságból, csakazértisből. S amikor elkészült, meddig kellett várnia, míg könyv lett a gyűjtemény! Milyen megalázó várakozás tanúja a nagy mű előszava! A kopt bennfentes, a gyűjteményt uraló, bár kétségkívül igen fontos személy az előszóban a kopt pápától (ez rendben is van) az utolsó unokahúgáig (kedves dolog) mindenkinek megköszönte a munkáját. Margitka neve úgy fordul elő, mint aki részt vett egy jogi egyeztetésen a szerzői jogok tisztázása érdekében. A címlapon azonos betűmérettel áll a honi kompilátor, a szöveget átíró, irigy és kicsinyes amerikai hölgy és Margitka neve. Nyulak-szigeti pátrónájától kellett alázatot tanulnia.

S hogy remélte, hogy még folytathatja a Gregorios-liturgia átírásával! De nem kérték föl, éhbérért sem. Ha hagyják neki, meglett volna az is. Persze, már akárodzott is hazajönnie, abbahagyni a néha kényszerű tanítást, sokszor méltatlan tanítványokkal, a könyvtároskodást, de várt, hátha. Kétségei is voltak, jó

volt-e így, ilyen hallatlan-hallhatatlan részletességgel...? Nem lett volna tudós, ha nem lettek volna kétségei. Elvesztettem a fonalat, nem tudom, sikerült-e valami a tervből. Vagy végleg dugdosták előle az anyagot? A kár akkor pótolhatatlan. De legalább szerettei közt ment el, a maga földjéről, s mi egy nagy-szerű asszony emlékével és a kopt eucharisztikus istentisztelet emberi mértékkel egyfajta módon *tökéletes* lejegyzésével lettünk gazdagabbak. Már akinek van rá füle, hogy hallja...

Ha emberi szempontból érthetően szomorúak is, ne legyünk hálátlanok a Teremtő iránt, búcsúzzunk a kopt kommúniózsoltár szavaival: *Ezmu Efruti hen née Ðuav téru entaf*, áldott az Isten minden ő szentjeiben. S ha valamit vétettünk ellene, *hiten niprezvia ente Ti Ðeotokosz E Ðuav Maria Epsoisz ariehmot nan, empijó evol ente nennovi*, Istenanyja, Szűz Mária közbenjárása által, ó, Isten, add meg bűneink bocsánatát!

Déri Balázs

(Elhangzott a 2009. december 10-én,

a budapest-kelenföldi Szent Gellért-templomban tartott gyászmise keretében,
Tari Lujza búcsúztatóját követően. Tóth Margit 2009. november 15-én hunyt el.)

